

Introducció

Els àrabs van envair la península Ibèrica a principis del segle VIII implantant, gradualment i des del sud, l'estat musulmà conegut amb el nom d'AL-ÀNDALUS¹.

Al principi, la Hispània visigoda² sotmesa a l'Islam³ no va patir massa canvis. Mentre els cristians del nord anaven guanyant terreny a l'invasor a través del procés de la conquesta, més al sud, la gent cristiana⁴ que vivia en les terres conquistades, convivia quotidianament amb els musulmans.

Des de la seua arribada a la Península, els musulmans no van tardar a establir-se en terres valencianes, arribant fins a la Serra d'Espadà, consolidant a la nostra vall, l'aljama⁵ d'Uixó, una estructura poblacional de caràcter polinuclear, els habitants de la qual, distribuïts en alqueries, es dedicaven principalment a treballs agrícoles, ramaders i artesans.

Les alqueries musulmanes eren assentaments rurals disseminats que formaven la xarxa d'organització de la població andalusina.

La paraula *alqueria* deriva del terme àrab *qarya* que fa referència a un grup més o menys nombrós de cases, ocupades per famílies pertanyents al mateix grup tribal o patrilineal i que incloïen un espai agrícola/ramader explotat de manera autònoma per la població que residia en elles, tributant a la corresponent alcassaba.

Aquests nuclis autosuficients es distribuïen al voltant de les principals vies de comunicació i d'espais hídrics com a rius, séquies, fonts o brolladors i podien ser de gran grandària, incloent-hi forns, graners, molins, etc. Per a assegurar la seua defensa, moltes d'elles estaven fortificades amb estacades, murs de tapial i torres de guaita o de defensa.

La Vall musulmana

Segons els textos històrics, l'any de la conquesta, en 1238, l'aljama d'Uixó estava constituïda per nou alqueries i quatre llocs menors al voltant del riu Belcaire, des de la zona més alta de la serra (Castro, Benicapdó i Alfandech), fins a la plana, (Benigasló, Alcúdia, Benigafull, Zeneja, Benissahat, la més important i Seneta). Aquestes sis van formar el que hui és la ciutat actual.

L'articulació del territori es completava amb quatre llocs de menor importància citats per les fonts, Orlell, Care, Haraturle i Benadalmech, els tres últims sense ubicació exacta.

Durant l'ocupació àrab, la Vall estava dominada pel Castell d'Uixó. Aquesta fortificació anterior al segle X i reformada en els segles XII-XIII, i XIV-XV, es troba estratègicament situat sobre el pic del "Castell".

Cal afegir que l'estructura militar es completa amb dos castells xicotets a l'exterior (Castro i Alfàndech) i quatre torres de guaita, que suplien la falta de muralles defensives d'aquestes alqueries. Dues d'elles a l'interior de la població, la de **Benigafull** (torre defensiva construïda al voltant del 1350), i **Benissahat** (segle XII). Les altres dues controlaven les vies d'accés a ella, **La Casota** (segle XI), i **La Torrassa** (segle XII).

Jaume I d'Aragó (1213-1276) i la conquesta cristiana

A la península Ibèrica, les dinàmiques de la conquesta cristiana van ser les que comportaren la instauració d'una societat feudal (amb la creació de senyorijs, reialencs i repartiment de terres), sobre una societat organitzada preexistent, l'andalusí, derrotada i en part eliminada, però en part continuadora de la situació anterior.

Després de la derrota dels musulmans en la batalla de *Las Navas de Tolosa* (1212), es va produir la caiguda de l'estat almohade. En l'any 1232 el rei aragonés Jaume I el Conqueridor inicià la conquesta del territori valencià, estructurant-lo com un regne autònom dins de la Corona d'Aragó.

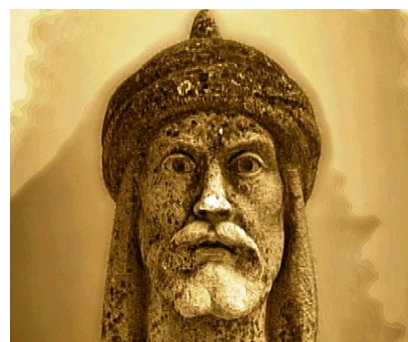
En les Corts de Tortosa de 1225, En Jaume acordà amb la seua noblesa la necessitat d'expansió cap a les terres del sud, aleshores dominades per febles governants musulmans. El procés de conquesta va començar amb el greu fracàs del setge sobre Peníscola ja que no va poder comptar amb la presència militar aragonesa.

Una volta conquerides les Illes Balears, els esforços militars de Jaume I es redirigiren cap als territoris islàmics del sud. L'any 1233 es planificà la campanya militar desenvolupada en tres etapes. En la segona de elles, que abasta fins el límit de la taifa de València amb la conquesta de València (1238), poden trobar la rendició de la Vall d'Uixó.

L'aljama d'Uixó es va rendir pacíficament al rei Jaume I, després del castell d'Almenara, en la Quaresma de 1238. Segons ens narra en el *Llibre del Feyts*,⁶ estant Jaume I a Almenara va rebre notícies dels *moros* d'Uixó, Nules i Castro, que volien rendir-li els seus castells. El rei pactaria individualment amb cadascun d'ells, perquè no saberen el tracte que tenien amb els altres. Així doncs, va convenir amb els d'Uixó que acudiren a la Torre Forcada o Forçada⁷ (entre el límit entre Uixó i Almenara, prop de la ràpita o alqueria de Moncofa).

El pacte de rendició del castell i dels habitants de la Vall es va reflectir en un document, "privilegi antich" o Carta de Poblament, que regulava les obligacions feudals derivades de la conquesta.

La revolta en l'estiu de 1247 d'Abdul Hassan ben Adzail conegut com a "Alhazarch" o "Al-Azraq" (El Blau o El d'ulls blaus) en la Vall de la Gallinera, Serra i Pego, i la simpatia

que va crear tal revolta entre els musulmans de totes les parts del Regne, va moure a Jaume I a decretar la seua expulsió. Uns van fugir cap a Granada, uns altres a Àfrica, i altres es van refugiar als seus castells, secundats fins i tot pels seus senyors cristians que es resistien a perdre les rendes dels senyorijs ocupats per ells.

Els *moros* d'Uixó també es revoltien contra Jaume I i es refugien a la Serra d'Espadà. En Jaume, tal com havia fet en altres llocs, va decidir donar a alguns cavallers cristians i a les seues famílies les terres que havien deixat abandonades els musulmans. La rebel·lió va durar dos anys, passats els quals i davant el setge del seu castell, els moros decideixen rendir-se, assegurant-se la seua no expulsió de les terres en què habitaven i la continuïtat de les condicions que regien la seua convivència d'acord amb la Carta Poble⁸ atorgada amb anterioritat en 1238 (document que no es conserva).

La Carta Poble de 1250

En aquestes condicions va ser atorgada la 2a Carta de poblament el 31 d'agost de 1250. Encara que seria més rigorós parlar de *carta de capitulació pactada*, més que de poblament, atés que no es tracta de cap privilegi que el rei atorgués a nous pobladors que volguessen assentar-se al nostre terme. Aquesta terminologia es deu al fet que el *privilegi* respon plenament a l'acord que signaren els sarraïns amb el rei En Jaume a la l'any 1238, i allò era una capitulació; i, en segon lloc, que els sarraïns d'aquesta aljama no seran expulsats i continuaran vivint ací conforme ho feien abans de l'arribada dels cristians.

Condicions de la Carta Poble de 1250:

a) Condicions religioses: se'ls permet l'ús de la seua religió, l'ensenyament públic de l'Alcorà i que cap cristià pugua habitar entre ells sense el seu consentiment.

b) Condicions jurídiques: se'ls permet l'ús del seu dret consuetudinari (Çuna), que puguen nomenar alcadí⁹ i alamí, així com jutjar els seus plets d'aigües. El rei els perdona els crims comesos fins a hui.

c) Condicions econòmiques: (són les condicions més nombroses). Se'ls permet quedar a les seues cases, se'ls perdonen els deutes amb els jueus. Se'ls eximeix de pagar durant un any el delme, la collita de fruits i hortalisses que no siguen venudes i dret dels ous, entre altres. D'altra banda, han de pagar el dret de bestiar i ruscós, els de garrofes, figues i gallines. Finalment, se'ls permet comprar gra per a la sembra i pasturar els seus ramats en el terme de Xova.

d) Condicions polítiques: s'estableix l'obligació de lleialtat i submissió al monarca i successors d'aquest; la llibertat de moviments pels senyorijs del rei, amb la prohibició d'anar a llocs de guerra. I finalment que puguen marxar a terres de moros aquells que ho desitgen, venent les seues propietats només a altres moros.

La península Ibèrica al voltant del 1250

La vida dels mudèjars¹⁰ de la Vall realment no va variar malgrat produir-se la conquesta cristiana dels territoris. Van conservar la pràctica de l'Islam dins d'una societat cristiana, que en els primers temps del nou Regne de València era exercida públicament i amb llibertat, gràcies a una sèrie de pactes que la població sarraïna sotmesa estipulà amb el conqueridor, com per exemple, les cartes pobles.

Alguns historiadors parlen de la capacitat pacifista i tolerància amb la qual fou tractada la població vençuda, però cal fer atenció a altres veus que discrepen.

Arribarà un moment en què el predomini numèric musulmà s'acabarà amb l'avanç de la repoblació cristiana, que encara que lenta, fou continuada. Amb el canvi demogràfic, anirà trencant-se l'equilibri entre cristians i musulmans, i s'aguditzen les rivalitats econòmiques i tensions socials, originant-se dos tendències en la societat cristiana, una a favor dels musulmans i l'altra en contra, portant-la al seu extremisme, de bateig o mort.

Després de la revolta d'Espadà en 1526, els moriscos¹¹ d'Uixó es van batejar per a no ser expulsats, adoptant el nom de cristians nous. No obstant això, la conversió no va ser molt sincera, ja que en el fons continuaven sent tan musulmans com abans del baptisme.

La cultura d'Al-Àndalus arribaria a la seua fi quan Felip III va ordenar l'expulsió definitiva¹² dels moriscos en 1609. Els moriscos de la Vall van eixir embarcant amb els del riu Millars a l'octubre d'aqueix any. Al restar la Vall prou despoblada es posà en marxa la repoblació de les terres per part de famílies cristianes (principalment de pobles del Maestrat). L'expulsió va deixar despoblat Benicapidó, i es van segregar els pobles de Fondegulla i Castro.

A la Vall d'Uixó l'expulsió es va dur a terme entre el 28 i 31 d'octubre. Unes 3000 persones van ser expulsades, moltes a través de Moncofa i altres per Vinaròs amb destinació al nord d'Àfrica. Després de molts infortunis, es calcula que un miler de moriscos d'Uixó van arribar a les costes africanes.

Si bé és inqüestionable que l'expulsió dels pobladors moriscos no va ser absoluta, no se sap amb exactitud quants quedarien, ja que, entre altres coses, molts d'ells en cristianitzar-se es van

despullar dels seus cognoms moriscos i van adoptar uns altres que perfectament podia adoptar un cristià vell.

D'altra banda, cal destacar que abans de l'expulsió no sols eren musulmans els que habitaven la vall morisca sinó que, sense cap gènere de dubtes, també va haver-hi cristians vells en contacte directe amb la comunitat islàmica (numèricament dominant).

L'abundància de terres d'Uixó va atraure moltes famílies de cristians vells a poblar ràpidament la Vall, sent les primeres a fer-lo les procedents de poblacions pròximes (Plana Alta i Baixa: 74 famílies) que buscaven millorar la seua situació econòmica; així com d'altres pobles del Maestrat (78 famílies). També de diferents localitats de València (29 famílies), Tarragona (25 famílies) i, en menor proporció, de França (10 famílies), Aragó, (11 famílies) Navarra i Mallorca (1 família).

Durant els dos anys anteriors a l'atorgament de la Carta de Població de 1613, les terres i cases de la Vall eren repartides i assignades quasi exclusivament amb una certa informalitat pel batlle Blasco com a únic representant del Duc de Sogorb, fins que per acatament de les ordres reals, el Duc va elegir als seus ministres, als qui va atorgar poders perquè aquests atorgaren les cartes de població amb les normes, per les quals serien adjudicades legalment terres i cases als nous pobladors.

Finalment, després de diverses negociacions i tractes entre els repobladors i els representants del Duc, es van dur a terme les capitulacions¹³ definitives el maig de 1613, plasmades en dues escriptures notariales autoritzades per Simanques, notari de València, a València i la Vall d'Uixó respectivament, el 10 i 11, i en les quals figuren com a atorgants els 202 nous pobladors.

Crida l'atenció que només 122 dels 202 pobladors que figuren en la capitulació de 1613 apareixen establits en la Vall a través de fets significatius com a naixements, matrimonis, etc., entre 1610 i 1620. Sembla que, entre altres causes, les dures condicions capitulades van fer que els nous pobladors migraren d'un lloc a un altre a la recerca de millors condicions, fins i tot no és rar rastrejar els seus cognoms en altres llocs.

Cal destacar que la capitulació de 1613 no va tancar el procés del cicle repoblador en la Vall, sinó al contrari, l'afluència de població va anar augmentant, donant pas a l'aparició de nous cognoms. L'any 1651 consten 315 famílies posseïdores de terres i altres propietats.

A la fi del segle XVII per l'agrupació de les alqueries o poblats d'origen musulmà, es constituïrien "El Lloc de Dalt" i "El Lloc de Baix", origen de la "Vall Llarga" i de l'actual traçat urbanístic de la Vall d'Uixó.

NOTES:

- 1 Al-Àndalus designa la porció variable de territori de la península Ibèrica ocupat pels àrabs des de l'any 711 fins a 1492, data de la caiguda del Regne nassarita de Granada i del començament de la unificació d'Espanya duta a terme pels Reis Catòlics.
- 2 La Hispània visigoda és la denominació del període històric que abasta l'assentament del poble visigot (d'origen germànic) en la península Ibèrica, entre mitjans del segle V i començaments del segle VIII.
- 3 En àrab *Islam* significa "submissió", lliurament total a Déu. És la religió dels musulmans. El seu profeta és Mahoma, nascut en 570 d C, els ensenyaments del qual es recullen en el seu llibre sagrat, l'Alcorà.
- 4 En Al-Àndalus, la població indígena que va abraçar l'Islam i va entrar a formar part de la nova societat musulmana es coneixia com MULADÍS. D'altra banda, aquells grups humans que van continuar practicant la religió cristiana i conservant les seues esglésies, eren coneguts com a MOSSÀRABS. Molts mossàrabs van emigrar al nord, cap a zones cristianes, portant amb si l'empremta musulmana.
- 5 Significa mesquita principal d'una ciutat musulmana i també (com és en aquest cas), junta de moros o jueus, jueria o moreria.
- 6 El *Llibre dels Feits* o *Llibre dels Feits*, també denominat Crònica de Jaume I, és la primera de les denominades quatre grans cròniques de la Corona d'Aragó. La crònica narra, de manera autobiogràfica, la vida i les gestes més importants del rei, especialment les conquestes de Mallorca i València. La història comença amb el seu naixement i acaba amb la seua mort (de 1208 a 1276).
- 7 Per a uns autors, torre en forma de forca, amb coronament partit. Per a uns altres, torre situada en una cruïlla o bifurcació de camins. Aquesta torre s'ha identificat com l'antiga torre situada en terme de Moncofa a la vora de la mar i que va ser "engolida" per aquest a principis dels anys noranta. COLÓN DOMÉNECH, Germà. "La torra que és forçada a la Crònica de Jaume I". En: Anuari de l'Agrupació borrianenca de cultura. Núm. VIII, 1997.
- 8 Les cartes pobla són documents atorgats pels senyors feudals (reis, nobles, etc.) en els quals s'estableixen les condicions – econòmiques, jurídiques, religioses, etc.- perquè determinats grups de persones puguin poblar o repoblar un territori concret sota la jurisdicció d'aqueix senyor. La Carta Pobla de 1250 va ser redactada en llengua musulmana, i l'any 1368 va ser copiada i traïda al "cristianesh" o valencià per manament del batlle general del regne de València, amb motiu del plet que mantenien els musulmans d'Uixó i el bisbat de Tortosa. Esta és la versió que en coneixem.
- 9 Alcadí (Cadí) és l'autoritat suprema de la vall, amb atribucions judicials i administratives. l'Alamí era com un agutzil del cadí.
- 10 Amb el nom de mudèjars eren coneguts els *moros* o *sarraïns* que seguint la seua religió i observant les seues lleis, usos i costums, vivien en els territoris governats per reis cristians.
- 11 La condició dels moriscos és fruit de l'evolució dels mudèjars als qui se'ls va obligar a convertir-se al cristianisme a partir del segle XVI.
- 12 Les excavacions arqueològiques realitzades a la Vall d'Uixó han detectat en les necròpolis musulmanes, tombes del segle XVII, fins i tot XVIII orientades cap a la Meca, la qual cosa indica clarament que part de la població uixoní no va acatar el Decret d'Expulsió i va romandre a la Vall.
- 13 Aquest document va estar vigent fins a 1811, data en la qual es va decretar l'abolició dels senyorius jurisdiccionals, donant així fi a aquell que la Casa de Sogorb exercia sobre la vila.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA:

- Arroyas, Magín. **Reuelta y represión en los moriscos castellanenses**. Onda: Ajuntament, 1995
- Arroyas, Magín. **La repoblación del Valle de Uxó de 1613 en sus documentos** / Magín Arroyas Serrano, Juan P. Galiana Chacón.-- La Vall d'Uixó [Castelló] : Centre d'Estudis Vallers : Ajuntament, 2014
- Bazzana, A., Cressier, P., Guichard, P. **Les chateaux ruraux d'Al-Andalus**. Madrid: Casa deVelazquez, 1988
- García Edo, Vicent. **La carta pobla de 1250 i el dret dels musulmans de la Vall d'Uixó**. La Vall d'Uixó: Centre d'Estudis Vallers, 2000
- García, Honorio. **Historia de Vall de Uxó**. La Vall d'Uixó: Ajuntament, 1982
- López Elum, Pedro. **La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I**. Valencia, 1995
- Peñarroja Torrejón, Leopoldo. **Moriscos y repobladores en el Reino de Valencia: la Vall de Uxó(1525-1625)**. Valencia: Del Cenía al Segura, 1984
- Peñarroja Torrejón, Leopoldo. **Historia de Vall de Uxó**. Castelló: Diputació de Castelló, 2015.

